

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יא, תש"כ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הכינוס לבעית הוראת הכתיב

על שאלת הכתיב העברי בבית-הספר, אם צריך הוא להיות חסר או מלא, ואם דינו אחד לגבי טקסט מנוקד ולא-מנוקד, הושמעו דעות שונות בדיון, שנערך בתל-אביב בד' מרחשון תש"ך, בהשתתפות בלשנים ומחנכים.

סגן שר החינוך והתרבות, ע' אסף, שישב בראש, ציין בדבריו את חריפות הבעיה ומסר את רשות הדיבור לשני הפותחים: פרופ' ד' בן-חיים מטעם האקדמיה ללשון העברית וד"ר ב' בן-יהודה. הפרופ' בן-חיים עמד על התפתחותו ההדרגתית של הכתיב העברי מחסר למלא ועל הנוהג הרווח כיום לכתוב מלא (ראה דבריו במילואם לעיל).

ד"ר ב' בן-יהודה הזכיר בתחילת דבריו את התנגדות ציבור המורים להחלטות ועד הלשון בעניין הכתיב המלא. היה גם כינוס בת"א, ששלל את החלטות ועד הלשון שאינן הולמות את תביעות ביה"ס.

אולם — ציין ד"ר בן-יהודה — בינתיים חל שינוי, וועד הלשון היה לאקדמיה, ועלינו חלה חובת משמעת. אילו רצתה האקדמיה להשתמש בזכותה, היה עלינו להישמע לה.

הנואם עמד על הקשר המיוחד של העם העברי לכתבי, ביחוד לכתבי התנכ"י. אין משנים כתיב על ידי החלטות. לטורקים היה קל להחליף את כתיבם, מפני שאין להם היסטוריה תרבותית.

אין הכתיב המלא פותר, לדבריו, את הבעיה של חד־משמעות בקריאה ובכתיבה, ועדיין יש הרבה דר־משמעות או רב־משמעות בכתיב זה. המרצה הזהיר מפני הנהגת שני כתיבים, כפי הצעתו של בן־חיים, שפירושה כמעט הנהגת שתי לשונות. חשש זה מחריד, והוא מזכיר החלטה, שהוחלטה פעם ללמד בכיתות הנמוכות שני מבטאים : אשכנזי וספרדי. רק לאחר זמן שונתה החלטה זו.

ד"ר בן־יהודה מכיר בחומרת הבעיה הנוצרת ע"י כתיב חסר מצד אחד בביה"ס וכתיב מלא מצד שני בעיתונות, בשלטים וכו'. צריך למצוא את הדרך הטובה ביותר בין שני כתיבים אלה. יש שלד עיקרי של המלה, ויש קישוטים סביב לה. השלד העיקרי משמש אמצעי לזיכרון ראשון. הנקודות הן רק אביזרים. משום כך התפתח העניין של כתיב בלתי מנוקד, מפני שהנקודות אינן עיקר. אין הכתיב המלא פותר את בעית החד־משמעות, לא רק למחצה, אלא אף לא לשליש ולרביע. בדוגמה של כתיב מלא וכתיב חסר המובאת ע"י ועד הלשון בחוברת "כללי הכתיב חסר הניקוד" תופסים המילויים רק שלושה וחצי אחוזים של ההברות. אם כן, מה הועילו חכמים בתקנתם ?

ד"ר בן־יהודה שיבח את מאמריו של א' בנדויד בעניין הכתיב ב"לשוננו לעם", והוא מסכים עמו, שכל העניין של תנועה קטנה כסיבה לדגש הוא מופרך. כי אין כל טעם בהבחנה העקשנית בין קיבוץ לשורוק. את בעית החד־משמעות בקריאה נפתור רק בשימוש בנקודות. צריך שהדברים שבדפוס יהיו תמיד מנוקדים, גם אם הכתיב מלא בחלקו. הוא מדגיש, שאין לקבל בשום פנים דרך של כתיבת מלה בשני אופנים, שהם שתי צורות לשלד.

בין ההצעות לניקוד חלקי מעלה בן־יהודה את ניקוד אותיות השימוש מש"ה וכל"ב, ניקוד אותיות אית"ן, ניקוד ה"ה"א בבניינים

הפעיל והפעל, ניקוד השוא תחת התיו בהתפעל. הוא מסכים לכתובת של הקיבוץ בשורוק מלא ו'. כן הוא מציע לנקד את האות הראשונה של השורש בבניינים פיעל ופועל, קל ועוד. לדעתו אין הדבר מקשה על הקריאה.

יש בידו היסוסים לגבי הנהגת הכתיב המלא בשלמותו, בייחוד לגבי כתיבת יו"ד במקום חיריק — בשל הקשר שלנו ושל הנוער אל התנ"ך, שהוא "הקלאסיות שלעולם לא תפוג" אין ילד בישראל כיום, שאינו לומד תנ"ך. המלה העברית, כפי שהיא כתובה בתנ"ך, היא יותר טבעית מאשר המלה בספרות חז"ל או בספרות ימי הביניים. איך אפשר לכתוב דיבר ביו"ד? פיעל ביו"ד אין בתנ"ך אף פעם אחת. "מה שיחליטו נקבל" — אומר בן־יהודה — אבל אם ההחלטה תהיה בידינו, "אני אהיה יותר בעד צורת המלה כפי שהיא כתובה בתנ"ך". הוא מתנגד לכל כפילות, בין שהיא אחת בטקסט מנוקד ואחת בלא־מנוקד, ובין שהיא אחת בטקסט בדפוס ואחת בכתב־יד. הילד צריך לכתוב את המלה בצורה אחת כל ימי חייו.

בוויכוח הער, שהתפתח לאחר הרצאת ההקדמה, נסתמנו מגמות שונות ומנוגדות:

מקצת משתתפים טענו נגד הכנסת הכתיב המלא בשלב זה אל ביה"ס מטעמים שונים — מהם שאין בו די שכלולים — והציעו להרחיב את מידת החקאליוזאציה של הכתיב על ידי תוספת אותיות או סימנים או על ידי הגברת הניקוד בכתב ובדפוס.

ברוח זו דיברו מ' דפנא, שהעלה הצעות להוסיף תנועות כדי מילוי הכתיב עד היותו "חד־משמעי"; י' פלר, שהציע לציין בכ"פ דגושות ולכתוב את נקודת השורוק; י"א זיידמן,

שטען, שהכתיב המלא מטשטש את הצורה המקורית של הלשון, והציע להרבות בהדפסת ספרים מנוקדים; מ' בר-תנא, שטען שהכתיב המלא מרחיק אותנו יותר מדי מן המקור; ד"ר נ' נרדי, ששלל את ההנחה, שהבעיה היא חריפה; א' אלינר, שטען שיש להשתמש בניקוד לסימון התנועות.

שאר הדוברים המליצו על קבלת הכתיב המלא בכתיב לא מנוקד וחלקם — אף בכתיב מנוקד. ז' אריאל אמר, שדורנו ומוסדותינו הגבוהים יש להם זכות לקבוע את הכתיב שננהג בו. ד"ר ש' קודש, עמד על הקשיים בהנחלת הלשון למבוגרים בגלל הכתיב הכפול — חסר ומלא — ועל הצורך לקבוע אחת ולתמיד כתיב אחד. צ' כספי ציין את הערך הידיקטי שבכתיב אחד מלא, בין שהוא לא מנוקד ובין שהוא מנוקד. נ' גבריאל עמד על כך, שהכתיב החסר הוא פרימיטיבי. הכתיב המלא הוא תרבותי, מפני שזהו כתיב, שמתחשב לא רק בכותב, אלא גם בקורא הכתב. „מה נותן את רגש הבטחה בילד אצל כל אומות העולם? — החשבון והכתיב. ואנו, בכתיב כפול, מוסיפים ספקות בלב הילדים. אני בעד כתיב מלא ומנוקד בשלבים הראשונים. בשלבים יותר מאוחרים יושמט הניקוד, והילדים יכתבו בכתיב מלא שלפי הצעת האקדמיה.“ ח' שפרוני עמד על הקושי שבהוראת ידיעת הניקוד ותמך בקבלת הצעת ועד הלשון ובעשיית הפעולות הראשונות לקראת כתיב מלא מיד. ר' סיוון טען להכנסת כתיב מלא לכל שלבי החינוך מטעמים מדעיים וידיקטיים כאחד. י' אמורי טען להנהגת כתיב מלא, אך לא מופרז, בטקסט לא מנוקד, וכתיב חסר בתיקונים מסוימים בטקסט מנוקד. אין לבטל את הקיבוץ. אין לעשות מהפכות ואין לבטל את העיקר. מ' סגל עמד על הקשיים בידיעת הכתיב

המנוקד לא רק אצל תלמידים, אלא גם אצל מורים. לדעתו, המקרא, שהוא חלק אורגני בחיינו, צריך להשתלב אורגנית במסכת הקריאה והכתיבה של ימינו. כשם שאין מדברים בימינו בסגנון המקרא, כך אין להכריח לכתוב בכתיב המקרא. י' יגר המליץ על כך, שבסמינריונים ובכינוסי מורים ילמדו את חוברתו של בנדויד. לדעתו יש ללמד עד כיתה ה' את הכתיב החסר, ומכאן ואילך את הכתיב המלא. א' אבן שושן טען לכתיב אחד ואחיד — מלא — בכל שלבי החינוך. אין ללמד דבר, שאין לו שימוש אחר כך. הוא מציע, שתורכב ועדה של אנשי מדע ומורים לשם קביעת כללי כתיב אחידים. אם הניקוד, כפי שידוע לכול, אינו קדוש, הרי שצריך לתקנו ולקבוע ניקוד ישראלי חדש, שבו יהיה פתח אחד, ולא פתח וקמץ, חיריק אחד, שורוק אחד וכדומה. ד' לייבל טען, שיש ללמד בייחוד את הכתיב החסר בתור לימוד יסודי של הלשון, ואת הכתיב המלא יש ללמד ככתיב משני בחשיבותו, ורק משום שהוא מקל. ש' לייבין עמד על הסתירה שבין ביה"ס לחיים. אין להביא ראייה מכתיב המקרא, שכן אין זה הקושי היחידי, שבו אנו נתקלים בלימוד המקרא. ספר שנכתב לפני 2000—3000 שנה אי אפשר שיהיה מורה דרך לכתיב בימינו, ואין זה מוריד מקדושתו ומרעיונותיו של התנ"ך. מובן מאליו, שהוא תובע את הנהגת הכתיב המלא.

סוף דבר — ועדה מיוחדת:

בדברי תשובתו העיר פרופ' בן-חיים בין השאר, שההצעה של בנדויד בחוברתו „כתיב מלא החל מכיתה א“ היא הצעה פרטית, ולא של מוסד רשמי. על טענת הכפילות בכתיב טען: „כפילות זו לא נוצרה על ידי האקדמיה, ולא כאן נבטל אותה“. הצעת ועד הלשון, לאמתו

של הדבר, מכחנת לצמצם את ה"כפילות" לידי "שניות", ואפילו אין
בה שניות גמורה. כי הדרישה בהצעה זו היא רק ידיעת הניקוד לשם
קריאה בו, וידיעת הכתיב המלא, "הכתיב הנוסף" — לשם שימוש
בו בכתיבה. את ניקוד הספרים יתקינו מומחים, ודיו למספר מסוים
של נקדנים במדינה כדי לפתור את בעית הניקוד של הספרות.

ההצעות לשיפור הכתיב הועלו כבר פעמים רבות ולא נתקבלו,
לא מפני שאינן מוצדקות, אלא משום שהייתה הנחה, שאי אפשר
לתקן תיקונים קיצוניים בבת אחת. לא ניעזר בשום דבר, אם נחליט
כאן, שכל האומה תכתוב בניקוד. ההכרעה בעניין שלפנינו צריכה
להתקבל על ידי ועדת מומחים של האקדמיה בשיתוף המזכירות
הפדגוגית של משרד החינוך.

ד"ר בן-יהודה חזר בדברי סיכומו על טענתו נגד כתיב
כפול וסיכם את דעתו בעד כתיב אחד לכול, כתיב שיהיה בחלקו,
קרוב לכתיב הסטנדרדי של התנ"ך. רק הניקוד עשוי לפתור את
הבעיה של חד-משמעות. "אל נרחק מן התנ"ך!"

י' ניב נעל את הדיון ואמר, שהחיכוח עדיין אינו מאפשר
להכריע בעניין. שמענו דעות מתנגדות זו לזו ומבוססות. ההכרעה
תצטרך לבוא. משרד החינוך מכיר בלחצה של השאלה והוא פנה
לאקדמיה בעניין זה. בוודאי נחפש דרך להכרעה בעניין זה, וניתן
מקום להשתקפות הדעות המתנגדות.